

Stanisław Musiał

Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni

KIERUNKI PRZEMIAN DEMOGRAFICZNYCH MUZUŁMAŃSKIEJ IMIGRACJI WE FRANCJI ORAZ W WYBRANYCH PAŃSTWACH MUZUŁMAŃSKICH

STRESZCZENIE

W artykule podjęto próbę analizy politologicznej demograficznego aspektu obecności muzułmanów we Francji oraz korelacji zmian demograficznych tej społeczności w odniesieniu do demograficznych trendów w wybranych państwach muzułmańskich. Dla realizacji celów badawczych podjęto trudny temat określenia liczebności muzułmanów we Francji, struktury demograficznej tej społeczności, dzietności muzułmanek w tym kraju, a także dzietności kobiet w wybranych państwach muzułmańskich. Na zakończenie wskazano na przyczyny spadku dzietności muzułmanek we Francji i w niektórych krajach muzułmańskich.

Słowa kluczowe:

Francja, demografia, muzułmanie, dzietność, korelacja.

Napływ muzułmanów do Europy w ostatnich kilkudziesięciu latach zmienił wielowymiarowo społeczną rzeczywistość Starego Kontynentu, szczególnie dotyczy to krajów jego bogatszej części — Europy Zachodniej i Północnej. Fenomen coraz bardziej widocznej ich obecności analizowany jest w różnych aspektach, najczęściej socjologicznym, prawnym i politologicznym. W artykule dokonano analizy politologicznej demograficznego aspektu obecności muzułmanów we Francji oraz wskazano na korelacje zmian demograficznych w tej społeczności i demograficznych trendów w wybranych państwach muzułmańskich.

1. Liczebność muzułmanów we Francji

Spółeczność muzułmańska we Francji jest najliczniejszą w świecie zachodnim. Islam jest drugą religią w V Republice. To stwierdzenie jest powszechnie akceptowane. Jednak występują duże różnice przy ocenie liczby wyznawców poszczególnych religii, które można zilustrować na przykładzie wyników analiz trzech znaczących instytucji badawczych. I tak, według danych Clauda Dargenta z CEFIPOF (Centre de Recherches Politiques de Sciences Po) podział religijny ludności Francji w 2008 roku przedstawiał się następująco: katolicy — 41,6%, muzułmanie — 4,5%, protestanci — 1,8%, bezwyznaniowcy — 49,7%¹. Z kolei według badania zrealizowanego przez IFOP (Institut Français d'Opinion Publique) w 2011 roku prezentował się tak: katolicy — 61%, muzułmanie — 7%, protestanci — 4%, Żydzi — 1%, bezwyznaniowcy — 25%². Inna renomowana instytucja, Najwyższy Instytut Audiowizualny (Conseil Supérieur de l'Audiovisuel — CSA), podała w 2013 roku następujące wyniki: katolicy — 56%, muzułmanie — 6%, protestanci — 2%, Żydzi — 1%, bezwyznaniowcy — 11%³. Stałą tendencją, którą ukazał w swej analizie ostatni z instytutów na podstawie danych z lat 1986–2012, jest z jednej strony ciągły spadek liczby katolików (z 81% do 56%), z drugiej stały wzrost liczby innych wyznań (z 15,5% do 32%) oraz bezwyznaniowców (z 3,5% do 11%)⁴. Podstawowe znaczenie we wzroście kategorii „inne wyznania” mają oczywiście muzułmanie.

¹ Zob. C. Dargent, *Le vote des musulmans*, „Les électors sociologiques”, Décembre 2011, nr 5, [online], <http://www.cevipof.com/rtefiles/file/AtlasE13/NoteDargent.pdf> [dostęp 15.03.2014].

² Zob. IFOP, *Les Français et la croyance religieuse*, [online], http://www.ifop.com/media/poll/1479-1-study_file.pdf [dostęp 20.04.2014]. W innym swym opracowaniu z tego samego roku (IFOP, *Analyse: 1989–2011. Enquête sur l'implantation et l'évolution de l'islam de France*, Juillet 2011, s. 4, [online], <http://www.ifop.com/media/pressdocument/343-1-file.pdf> [dostęp 20.03.2015]).

³ Zob. H. Tincq, *Les Français sont de moins en moins catholiques*, „Le Monde”, 10.01.2007.

⁴ Tamże.

Tabela 1. Ewolucja liczebności muzułmanów na tle imigracji francuskiej ogółem oraz całej populacji Francji w latach 1962–2010 (w proc.)

Pochodzenie	1962	1968	1975	1982	1990	1999	2010
Algieria	11,6	11,7	14,3	14,8	13,3	13,3	13,2
Maroko	1,1	3,3	6,6	9,1	11,0	12,1	12,2
Tunezja	1,5	3,5	4,7	5,0	5,0	4,7	4,4
Inne kraje Afryki*	0,7	1,4	2,4	4,3	6,6	9,1	13,00
Turcja	1,4	1,3	1,9	3,0	4,0	4,0	4,5
Razem % imigrantów	16,3	21,2	29,9	36,2	39,9	43,2	40,8
Razem % populacji Francji z potom.	1,0	1,5	2,2	2,6	3,3	3,3	7,5
Afryka Subsaharyjska % muzułmanie**	0,3	0,6	1,0	1,7	2,6	3,6	5,0

* Łącznie bez rozróżniania religii.

** Obliczono według przelicznika 0,38 ogólnej liczby imigrantów z Afryki Subsaharyjskiej (zob. M. Couillet, *Les Africains subsahariens vivant en France. Caractéristiques sociodémographiques et accès aux soins*, [online] <http://www.ceped.org/?Les-Africains-subsahariens-vivant> [dostęp 15.03.2014].

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Insee, *Population — Répartition des immigrés par pays de naissance*, [online], http://www.insee.fr/fr/thmes/tableau.asp?ref_id=immigrespaysnais [dostęp 15.03.2014]; Insee, *Diversité des origines géographiques*, [online], http://www.insee.fr/fr/ffc/docs_ffc/ref/IMMFRA05d [dostęp 15.03.2014].

2. Struktura demograficzna ludności muzułmańskiej we Francji

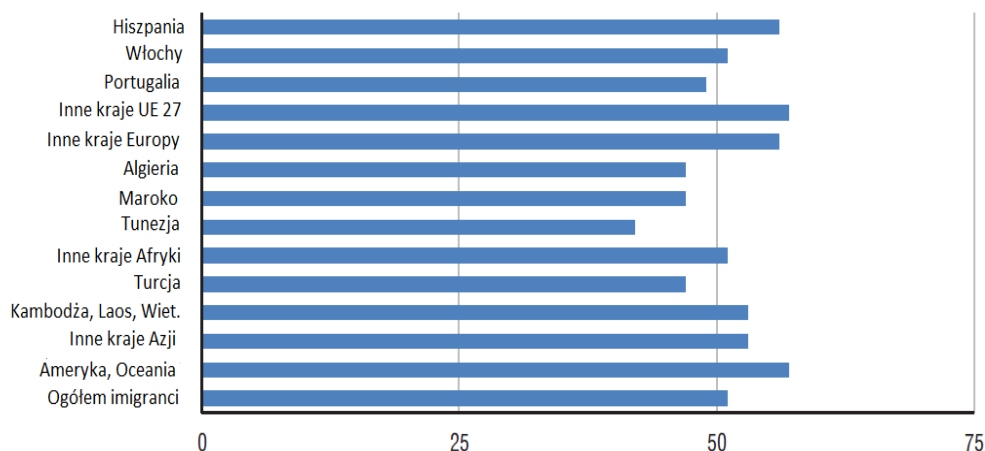
We Francji problem ludności muzułmańskiej staje się jednym z głównych zagadnień życia społecznego i politycznego. Wskazuje się na stałą tendencję liczebnego wzrostu tej grupy, rosnący udział kobiet w populacji, ich młody wiek i wysoką dzietność, a także ciągły napływ nowych imigrantów muzułmańskich.

Proporcje płci

W populacji imigranckiej we Francji przeważali, wyjąwszy kilkanaście ostatnich lat, mężczyźni. Po 1975 roku w istotny sposób zmieniła się struktura społeczna muzułmanów przybywających do Francji. Przede wszystkim na skutek wspomnianej ustawy o łączeniu rodzin zmieniają się

proporcje pomiędzy mężczyznami a kobietami. Dotyczy to także imigracji muzułmańskiej. Tak więc, jeśli dla całej populacji Francji w 2013 roku wskaźnik liczby kobiet wynosił 51,6%⁵, udział kobiet w tej migracji jest w porównaniu ze „starą” migracją europejską stosunkowo niski. W migracji europejskiej kobiety stanowią około 65%, natomiast w muzułmańskiej mniej, na przykład Turczynki — 46%, Arabki z Maghrebu — 48%. Wynika to ze stosunkowo niedawnej fali migracji z tych krajów. Wcześniej, przed 1975 rokiem wskaźniki te były o wiele gorsze dla kobiet: w latach 1966–1974 mężczyźni stanowili 77% przybyszy z Maghrebu. Po zawieszeniu importu siły roboczej imigracja sfeminizowała się i w latach 1975–1983 było już 61% kobiet wśród migrantów, a w 2008 roku ustabilizowała się na poziomie 48%.

Wykres 1. Kobiety w populacji imigrantów według kraju pochodzenia (w proc.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Insee, *Hommes et femmes*, Édition 2012, s. 107, [online], http://insee.fr/fr/themes/document.asp?reg_id=o&id=3713 [dostęp 15.10.2013].

Najwyższy udział kobiet w imigracji francuskiej mają kraje Afryki Centralnej i Zatoki Gwinejskiej: Wybrzeże Kości Słoniowej, Kamerun, Demokratyczna Republika Konga. Aż 57% przybyszy z tych krajów to kobiety, w tym 53% stanowią kobiety samotne lub „pionierki” przybyłe bez swoich mężczyzn⁶. Jest to najszybciej rosnąca grupa imigrantów.

⁵ Zob. *Bilan démographique 2013*, [online], http://www.insee.fr/fr/themes/detail.asp?reg_id=0&ref_id=bilan-demo [dostęp 02.05.2014].

⁶ Zob. M. Couillet, *Les Africains subsahariens vivant en France. Caractéristiques sociodémographiques et accès aux soins*, [online], <http://www.ceped.org/?Les-Africains-subahariens-vivant> [dostęp 10.05.2013].

Dzietność muzułmanek na tle całej populacji Francuzek

Problem dzietności kobiet (liczba dzieci przypadająca na jedną kobietę w wieku 15–50 lat) jest stałym przedmiotem troski i obaw społeczeństw europejskich, w tym części Francuzów chcących zachować rdzennie francuski, etnicznie europejski charakter swego kraju. Aczkolwiek sytuacja Francji pod tym względem jest o wiele lepsza od innych krajów europejskich (Francja w 2012 r. – 2,05, natomiast np. Niemcy – 1,37; Rosja 1,54; Polska 1,26)⁷, to szczególnie tam widoczne są obawy o tożsamość etniczną.

Ogólny ton wypowiedzi w środkach masowego przekazu dotyczący wskaźników demograficznych społeczeństwa francuskiego bije jednak optymizmem. Niedawno, w 2010 roku, triumfalnie obwieszczano narodziny 65-milionowego Francuza oraz przekroczenie — po raz pierwszy od 35 lat — progu dwóch narodzin średnio przypadających na jedną Francuskę w wieku 15–50 lat⁸. Był to drugi wynik w Europie po Irlandii. Zostawiając z boku specyfikę Irlandii, zastanawiać musi problem przyczyn takiej demograficznej pozycji Francji. Zwykle wskazuje się na szeroką pomoc państwa kierowaną do rodzin, szczególnie do rodzin wielodzietnych. Są to przede wszystkim wszelkiego rodzaju zasiłki (w ramach walki z biedą, macierzyńskie, dla samotnych matek), dodatki socjalne do czynszu, zasiłki w ramach rozpoczęcia roku szkolnego, ulgi lub zwolnienia podatkowe czy też praktycznie darmowa opieka nad dzieckiem do trzeciego roku życia⁹. Jednak zasiłki rodzinne — jak twierdzi znany francuski demograf Olivier Thévenon¹⁰ — mają mały wpływ na dzietność kobiet, czego dowodzi przykład Niemiec, gdzie także prowadzi się politykę pronatalistyczną, a wskaźnik

⁷ Opracowanie własne na podstawie: <http://perspective.usherbrooke.ca/bilan/servlet/BMTendanceStatPays?codeTheme=1&codeStat=SP.DYN.TFRT.IN&codePays> [dostęp 10.03.2014].

⁸ Zob. *La fécondité à un niveau record*, [online], <http://www.lefigaro.fr/actualite-france/2011/01/18/01016-20110118ARTFIG00776-la-fecondite-a-un-niveau-record.php> [dostęp 26.05.2013]; Insee, *Natalité-Fécondité*, Édition 2011, s. 30–31, [online], <http://www.insee.fr/fr/ffc/tef/tef2011/T11F034/T11F034.pdf> [dostęp 26.05.2013].

⁹ Zob. P. Valtriani, *Les politiques sociales en France*, Hachette Éducation, Paris 2011, s. 160; J.-C. Barbier, B. Théret, *Le système français de protection sociale*, Paris 2009, s. 126; *La politique familiale en France: quelles évolutions après la réforme annoncée par le gouvernement le 3 juin 2013*, [online], <http://www.securite-sociale.fr/La-politique-familiale-en-France> [dostęp 14.04.2014].

¹⁰ Zob. wywiad z Olivierem Thévenonem, [w:] „Le Monde”, [online], http://lemonde.fr/politique/article/2013/03/20/politique-familiale-en-france-en-atteint-un-point-de-saturation_1850900_823448.html [dostęp 14.04.2014].

rodności jest niski jak prawie w całej Europie i wynosi 1,4 na kobietę. W sposób najbardziej udokumentowany tłumaczy się te wyniki, wskazując na wkład w ich osiągnięcie francuskich imigrantek.

W pierwszej dekadzie XXI wieku nastąpiły wyraźne zmiany tendencji demograficznej w porównaniu z poprzednim dziesięcioleciem. W małym stopniu dotyczyły one kobiet pochodzenia europejskiego, w tym „rdzennych” Francuzek (ok. 1,7), natomiast ewolucja nastąpiła w dzietności Afrykanek. Średnia rodność kobiet z Maghrebu w latach dziewięćdziesiątych XX wieku wynosiła: dla Algierii — 2,57, Maroka — 2,97, Tunezji — 2,90. Ale już w 2008 roku wskaźniki te kształtowały się odpowiednio: Algieria — 3,5, Maroko i Tunezja — 3,3. W przypadku innych krajów Afryki wskaźnik ustabilizował się na poziomie 2,9. Dla zobrazowania roli imigrantów w demograficznym rozwoju Francji należy dodać, iż w 2011 roku (urodziło się wtedy w metropolii 793 tys. dzieci) spośród 154 tysięcy noworodków z matki urodzonej poza Francją, 60% (ok. 92 tys.) stanowiły dzieci Afrykanek (w tym 38% z Maghrebu)¹¹.

3. Dzietność kobiet w wybranych krajach muzułmańskich

Interesującym zagadnieniem dla analiz demograficznych jest zestawienie danych dotyczących dzietności kobiet afrykańskich i tureckich we Francji ze wskaźnikami osiąganymi przez ich rodaczki w kraju pochodzenia. Dla zilustrowania tego problemu służyć mogą dwa modelowe przykłady ewolucji zachowań natalnych: pierwszy typowy dla kobiet z Maghrebu i Afryki Północnej, drugi — dla kobiet z Czarnej Afryki.

Dane te ukazują gwałtowny spadek dzietności Algierek z poziomu 7,4 na początku lat siedemdziesiątych XX wieku do poziomu 2,26 w 2010 roku. Podobna tendencja wystąpiła w innych krajach Maghrebu i Turcji: w Maroku w tym okresie odnotowano spadek z 7,0 do 2,28, w Tunezji zaś (w której załamanie nastąpiło jeszcze wcześniej, w połowie lat sześćdziesiątych) odnotowano spadek z 7,14 do 2,04¹². Minimalne wartości¹³ wystąpiły w przypadku

¹¹ Zob. Insee, *Statistique d'état civil sur les naissances en 2011*, [online], http://www.insee.fr/fr/themes/document.asp?ref_id=sd20111 [dostęp 23.07.2013]. Do tych wartości należałoby jeszcze dodać dzieci zrodzone z ojca imigranta i matki nieimigrantki.

¹² Opracowanie własne na podstawie: <http://perspective.usherbrooke.ca/bilan/servlet/BMTendanceStatPays?langue=fr&codePay> [dostęp 10.03.2014].

¹³ W dużych aglomeracjach ten spadek był o wiele większy: w Algierze, Annabie i Tizi-Ouzou w 1998 r. do poziomu 1,9, a w Tunisie w 1999 r. nawet do poziomu 1,5. Zob. Z. Ouadah-Bedidi, J. Vallin, I. Bouchoucha, *La fécondité au Maghreb: nouvelle surprise*, „Population & Sociétés”, Février 2012, nr 486, [online], http://www.ined.fr/fichier/s_rubrique/19154/486.fr.pdf [dostęp 12.01.2014].

Algierii i Maroka na przełomie XX i XXI wieku. Od tego czasu nastąpił silny ich wzrost odpowiednio do 2,86 i 2,72. Tylko Tunezja odnotowała minimalny przyrost do 2,18. Ten niespodziewany zwrot tendencji malejącej wykazuje duże podobieństwo do zachowań natalnych muzułmanek we Francji.

Podobna tendencja zniżkowa występuje w przypadku innych krajów Afryki Północnej z tą różnicą, że dzietność tych drugich — inaczej niż w przypadku Maghrebu — ciągle zachowuje tendencję zniżkową¹⁴. Dane te wskazują, iż występuje wyraźna korelacja zachowań natalnych pomiędzy muzułmankami francuskimi a muzułmankami maghrebskimi. Dowodzi to stopniowego przyjmowania przez śródziemnomorskie muzułmanki, szczególnie z Maghrebu, francuskich wzorców dzietności kobiet. W mniejszym stopniu spadek dzietności kobiet zaznaczył się w najbliższym otoczeniu krajów Afryki Północnej, które ze względu na tendencje podzielić można na dwie grupy. Pierwsza grupa to państwa, w których co prawda następuje obniżenie dzietności kobiet, jednak w stopniu nie tak gwałtownym jak we wcześniejszych przypadkach (Mauretania — 4,73; Senegal — 4,99; Kamerun — 4,86; Sudan — 4,49)¹⁵. Druga grupa to kraje, w których nie zaznaczyła się ta tendencja lub można ją zauważyć w stopniu minimalnym. Są to państwa najbiedniejsze i o najmniejszym wpływie kultury europejskiej w regionie (Mali — 6,86, Niger — 7,58, Czad — 6,38)¹⁶.

4. Przyczyny spadku dzietności kobiet w wybranych państwach muzułmańskich

Spadek dzietności kobiet w krajach muzułmańskich wiąże się również z nagłą urbanizacją (choć trend ten z czasem objął także tereny wiejskie). Początkowo istniały ogromne różnice w rodności kobiet w zależności od miejsca ich zamieszkania. W latach siedemdziesiątych była to różnica jednego dziecka przy ośmiorgu przypadających na jedną kobietę, potem jeszcze się zmniejszyła. Na przykład w Algierii w 2002 roku zmalała do 0,5 dziecka

¹⁴ Opracowanie własne na podstawie: <http://perspective.usherbrooke.ca/bilan/servlet/BMTendanceStatPays?codeTheme=1&codeStat=SP.DYN.TFRT.IN&codePays=LBY&codeTheme2=1&codeStat2=x&codePays2> [dostęp 10.03.2014].

¹⁵ Opracowanie własne na podstawie: <http://perspective.usherbrooke.ca/bilan/servlet/BMTendanceStatPays?codeTheme=1&codeStat=SP.DYN.TFRT.IN&codePays=MRT&codeTheme2=1&codeStat2=x&codePays2> [dostęp 10.03.2014].

¹⁶ Opracowanie własne na podstawie: <http://perspective.usherbrooke.ca/bilan/servlet/BMTendanceStatPays?codeTheme=1&codeStat=SP.DYN.TFRT.IN&codePays> [dostęp 10.03.2014].

przy poziomie zastępowalności pokoleń¹⁷. Do spadku rodności kobiet przyczynił się fakt, iż migrująca do miast ludność wiejska szybko przyjmowała miejski styl życia, w tym zachowania natalne.

Tabela 2. Liczba ludności miejskiej na tle populacji ogółem w 1960 i 2012 roku w wybranych państwach muzułmańskich (w proc.)

	Algieria	Maroko	Tunezja	Libia	Egipt	Syria	Turcja
1960	30	29	37	27	38	37	32
2012	74	57	67	78	44	57	72

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <http://perspective.usherbrooke.ca/bilan/servlet/BMTendanceStatPays?> [dostęp 10.03.2014].

Następną przyczyną spadku rodności kobiet w muzułmańskich państwach śródziemnomorskich, dawnych koloniach imperiów europejskich, jest bliskość kulturowa Europy. Dotyczy to nie tylko śródziemnomorskiego świata islamu. Ta bliskość powoduje łatwość przyjmowania europejskich wzorców kulturowych, takich jak rozszerzanie zakresu praw kobiet i sfer ich aktywności, większe aspiracje życiowe, szerszy dostęp do wiedzy, w tym obowiązkowa nauka na poziomie podstawowym, alfabetyzacja społeczeństwa. Przykładem może być Algieria, gdzie w 2003 roku 93% dziewcząt w wieku 6–14 lat objętych było obowiązkiem szkolnym — w 1966 roku było to zaledwie 37%¹⁸. To powszechny trend, wyjątkiem są tylko subsaharyjskie kraje muzułmańskie.

W społeczeństwach muzułmańskich zarówno kultura, jak też instytucje polityczne szczególnie nacisk kładą na uniemożliwianie wszelkich seksualnych kontaktów przedmażeńskich, a także pozamałżeńskiej prokreacji. W tym kontekście wzrost wieku zawarcia pierwszego małżeństwa kobiet wpływa automatycznie na zmniejszenie wskaźnika rodności.

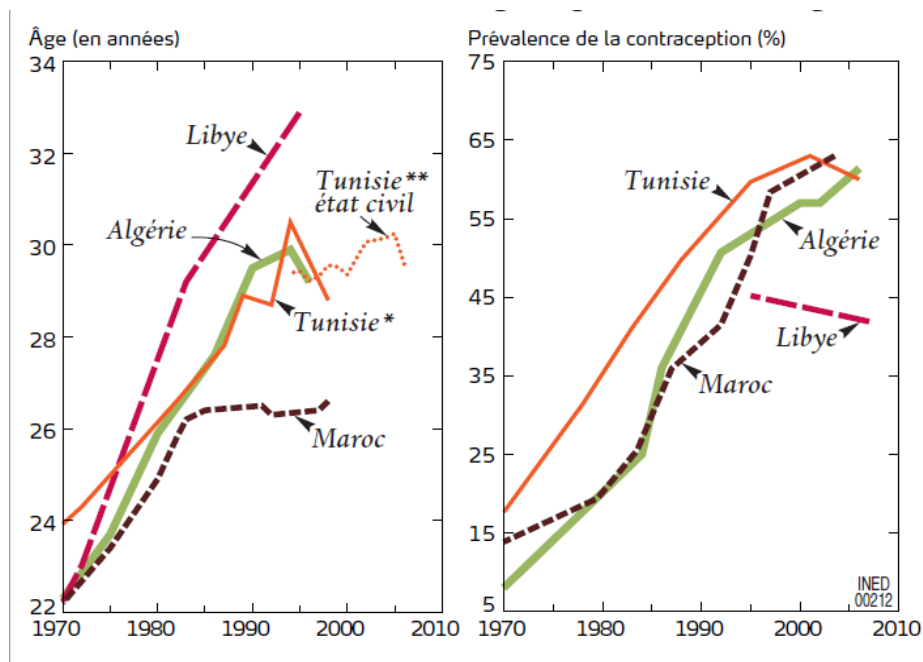
Na ten fakt zwracali uwagę analitycy badający spadek dzietności w państwach Maghrebu w latach 1970–1990¹⁹. Dopiero w drugiej kolejności według nich zadziałała antykoncepcja.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Zob. *Algérie: transition de développement ou transition de crise?*, Institut d'études politiques (Thèse de doctorat), Paris 2004, s. 710.

Wykres 2. Wiek pierwszego zamążpójścia i używanie środków antykoncepcyjnych przez kobiety zamężne

* Wiek obliczony z proporcji wieku pańien w spisie powszechnym i ankietach.

** Wynik z oświadczeń mężatek zarejestrowanych w Urzędzie Stanu Cywilnego (tylko dla Tunezji).

Źródło: Z. Ouadah-Bedidi, J. Vallin, I. Bouchoucha, *La fécondité au Maghreb: nouvelle surprise*, „Population & Sociétés”, Février 2012, nr 486, [online], http://www.ined.fr/ficjier/s_rubrique/19154/486.fr.pdf [dostęp 12.01.2014].

5. Struktura wieku ludności muzulmańskiej we Francji i krajach muzulmańskich

Cechą szczególną mniejszości muzulmańskiej we Francji jest duża przewaga populacji w najmłodszych grupach wiekowych. Równowaga zachowana jest tylko w grupie wieku średniego, z kolei w przedziałach wieku starszego znacznie przeważa pozostała część ludności Francji²⁰.

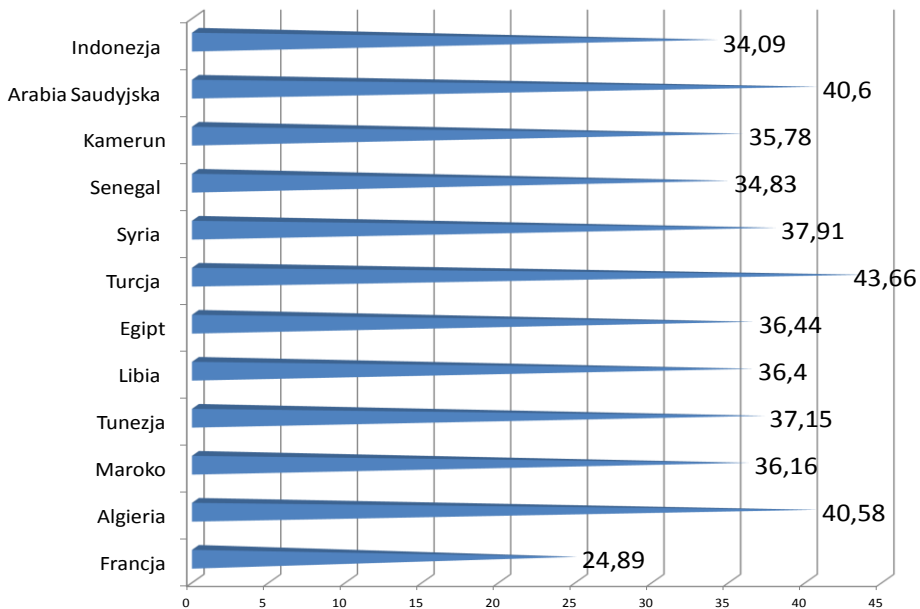
²⁰ Opracowanie własne na podstawie: C. Beauchemin, Ch. Hamel, P. Simon, *Document de travail 168. Trajectoires et Origines. Enquête sur la diversité des populations en France. Premiers resultats*, [online], http://www.ined.fr/fichier/t_telechargement/41680 [dostęp 10.05.2013].

Wpływ na ten stan rzeczy mają:

- wyniesiona przez imigrantów z kraju pochodzenia religia czy tradycja kulturowana w życiu rodzinnym, a sprzyjająca wielodzietności, czyli posiadaniu liczby dzieci przekraczającej normalną zastępowalność pokoleń;
- czynniki psychologiczne związane z młodym wiekiem imigrantów: dynamizm, wzrost aspiracji życiowych, znajomość języka dawnych kolonizatorów, psychiczna gotowość do sprostania trudom emigracji, a później pracy, z reguły fizycznej;
- „starzenie się” populacji Francuzów „pochodzenia europejskiego”, co nie dotyczy tylko tego narodu, ale jest ogólnym trendem demograficznym w Europie.

Podobnie duży udział populacji w młodych grupach wiekowych zauważalny jest we wszystkich krajach muzułmańskich.

Wykres 3. Udział grupy wiekowej 15–35 lat w populacji ogółem w wybranych krajach muzułmańskich oraz we Francji w 2010 roku (w proc.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <http://perspective.usherbrooke.ca/bilan/servlet/BMPagePyramide?codePays> [dostęp 10.03.2014].

6. Wzrost liczby ludności państw muzułmańskich pomimo zmniejszenia wskaźnika rodności kobiet

Pomimo wskazanych wcześniej przyczyn obniżających dzietność kobiet muzułmańskich kraje muzułmańskie odnotowały w drugiej połowie XX wieku lawinowy wzrost liczby ludności.

Tabela 3. Wzrost liczby ludności wybranych krajów muzułmańskich i europejskich (w mln i proc.)

	Algieria	Maroko	Tunezja	Libia	Egipt	Syria	Mauretania
1960	11,3	12,3	4,2	1,4	28	4,6	0,858
2013	39,2	33	10,9	6,2	82	22,8	3,9
przyrost	247%	168%	160%	343%	193%	396%	355%
	Turcja	Francja	Niemcy	Hiszpania	Włochy	Rosja	Polska
1960	27,5	46,6	72,8	30,5	50,2	120	29,6
2013	74,9	66,7	80,6	46,6	59,3	144	38,5
przyrost	172%	43%	11%	53%	18%	20%	30%

Źródło: opracowanie własne na podstawie: <http://perspective.usherbrooke.ca/bilan/servlet/BMTendanceStatPays?> [dostęp 10.03.2013].

Wydaje się, iż główną przyczyną tak dużego wzrostu liczby ludności w krajach muzułmańskich jest wzrost poziomu i zakresu opieki zdrowotnej, ogólne kulturowe podniesienie higieny życia oraz zmniejszenie śmiertelności niemowląt. Wszystkie te czynniki spowodowały radykalny wzrost oczekiwanej długości życia.

Tabela 4. Średnia oczekiwana długość życia w wybranych państwach muzułmańskich w latach 1960 i 2012

	Algieria	Maroko	Tunezja	Libia	Egipt	Syria	Turcja
1960	46	48	42	43	48	55	45
2012	71	71	75	73	71	75	75

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [http://perspective.usherbrooke.ca/bilan/servlet/BMTendanceStatPays?codeTheme=1&codeStat=SP.POP.TOTL&codePays,](http://perspective.usherbrooke.ca/bilan/servlet/BMTendanceStatPays?codeTheme=1&codeStat=SP.POP.TOTL&codePays) [dostęp 10.03.2014].

7. Wnioski

Przemiany demograficzne muzułmańskiej imigracji we Francji do początku XXI wieku szły w kierunku stopniowego zmniejszania dzietności kobiet — w sposób znaczący muzułmanek z Maghrebu i w mniejszym stopniu muzułmanek z obszaru subsaharyjskiego. Potem nastąpił powolny, lecz ogólny wzrost rodności muzułmanek francuskich. Zauważyć można wyraźną korelację dzietności muzułmanek francuskich i ich rodaczek z obszaru śródziemnomorskiego. Dzietność kobiet z państw obszaru subsaharyjskiego nie zmienia się lub zmiany te są tymczasowe i minimalne. Przyczynami tak różnych zachowań natalnych w państwach muzułmańskich są:

- zakres wpływu kulturowego Europy i Stanów Zjednoczonych;
- różnice w poziomie urbanizacji państw muzułmańskich;
- różnice w poziomie oświaty;
- różnice w polityce ochrony zdrowia i zabezpieczenia socjalnego.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Beauchemin C., Hamel Ch., Simon P., *Document de travail 168. Trajectoires et Origines. Enquête sur la diversité des populations en France. Premiers resultats*, [online], http://www.ined.fr/fichier/t_telechargement/41680 [dostęp 10.05.2013].
- [2] Dargent C., *Le vote des musulmans*, „Les électorsats sociologiques”, Décembre 2011, nr 5, [online], <http://www.cevipof.com/rtefiles/file/AtlasE13/NoteDargent.pdf> [dostęp 15.03.2014].
- [3] *Algérie: transition de développement ou transition de crise?*, Institut d'études politiques (Thèse de doctorat), Paris 2004.
- [4] Barbier J.-C., Théret B., *Le système français de protection sociale*, Paris 2009.
- [5] *Bilan démographique 2013*, [online], http://www.insee.fr/fr/themes/detail.asp?reg_id=0&ref_id=bilan-demo [dostęp 02.05.2014].
- [6] <http://perspective.usherbrooke.ca/bilan/servlet/BMTendanceStatPays?> [dostęp 10.03.2014].
- [7] IFOP, *Analyse: 1989–2011. Enquête sur l'implantation et l'évolution de l'islam de France*, Juillet 2011, [online], <http://www.ifop.com/media/pressdocument/343-1-file.pdf> [dostęp: 11.04.2015].

- [8] IFOP, *Les Français et la croyance religieuse*, [online], http://www.ifop.com/media/poll/1479-1-study_file.pdf [dostęp 20.04.2014].
- [9] Insee, *Natalité-Fécondité*, Édition 2011, [online], <http://www.insee.fr/fr/ffc/tef/tef2011/T11F034/T11F034.pdf> [dostęp 26.05.2013].
- [10] Insee, *Statistique d'état civil sur les naissances en 2011*, [online], http://www.insee.fr/fr/themes/document.asp?ref_id=sd20111 [dostęp 23.07.2013].
- [11] *La fécondité à un niveau record*, [online], <http://www.lefigaro.fr/actualite-france/2011/01/18/01016-20110118ARTFIG00776-la-fecondite-a-un-niveau-record.php> [dostęp 26.05.2013].
- [12] *La politique familiale en France: quelles évolutions après la réforme annoncée par le gouvernement le 3 juin 2013*, [online], <http://www.securite-sociale.fr/La-politique-familiale-en-France> [dostęp 14.04.2014].
- [13] Ouadah-Bedidi Z., Vallin J., Bouchoucha I., *La fécondité au Maghreb: nouvelle surprise*, „Population & Sociétés”, Février 2012, nr 486, http://www.ined.fr/ficjier/s_rubrique/19154/486.fr.pdf [dostęp 12.01.2014].
- [14] Tincq H., *Les Français sont de moins en moins catholiques*, „Le Monde”, 10.01.2007.
- [15] Valtriani P., *Les politiques sociales en France*, Hachette Éducation, Paris 2011.

THE DIRECTIONS OF THE DEMOGRAPHIC MUSLIM IMMIGRATION IN FRANCE AND IN CELECTED MUSLIM COUNTRIES

ABSTRACT

This article muslim has been made an attempt to political science analysis of demographic aspect of the presence of muslims in France, and also tried to make a correlation analysis of demographic change of this community with respect to demographic trends in selected muslim countries. For the implementation of these objectives, the research, the author takes the difficult subject of determination of the number of muslims in France,

the demographic structure of this community, a fertility rate of muslim women in this country, as well as the fertility rate of women in certain muslim countries. At the end the author indicates the cause of the decline in the fertility of muslim women in France and in some muslim countries.

Keywords:

France, demographics, muslims, fertility rate, the correlation.